

ІНТОНАЦІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВИСЛОВЛЮВАНЬ ІРОНІЧНОЇ ПОДЯКИ

INTONATION FRAMING OF IRONIC GRATITUDE UTTERANCES

Ківенко І.О.,

*кандидат філологічних наук,**старший викладач кафедри «Філологія»**Одеського національного морського університету*

Робота присвячена вивченню інтонаційних характеристик висловлювань іронічної подяки. Спочатку мовленнєвий акт подяки проаналізовано з погляду критерію щирості. Відповідно до нього подяка може функціонувати як фатична (нейтральна), щира (істинна) та фальшива (нешира й іронічна / саркастична). Іронічна подяка, що слугує об'єктом вивчення, має свій акустичний образ. Вона оформлена низхідним або низхідно-висхідним термінальним тоном. Серед вживаних шкал зафіксовано низхідну та ковзну у поєднанні з раптовим підйомом на оцінному прикметнику. Середній тональний рівень із вузьким або середнім тональним діапазоном, збільшення гучності та прискорення темпу вимовляння слугують сигналом про фальшивість вираженої подяки.

Ключові слова: акустичний образ, бехабітив, експресив, інтонація, іронія, конвівіал, критерій щирості, мовленнєвий акт, подяка.

Робота посвящена изучению интонационных характеристик выражений иронической благодарности. Сначала речевой акт благодарности проанализировано с точки зрения критерия искренности. Согласно данному критерию благодарность может функционировать как фатическая (нейтральная), искренняя (истинная) и фальшивая (неискренняя и ироническая / саркастическая). Ироническая благодарность, которая является объектом изучения, имеет свой акустический образ. Она оформлена нисходящим или нисходяще-восходящим терминальным тоном. Среди употребляемых шкал зафиксировано нисходящую и скользкую в сочетании с внезапным подъёмом, который приходится на оценочное прилагательное. Средний тональный уровень с узким или средним тональным диапазоном, увеличение громкости и ускорение темпа произнесения служат сигналом фальшивости выраженной благодарности.

Ключевые слова: акустический образ, бехабитив, благодарность, интонация, ирония, конвивиал, критерий искренности, речевой акт, экспрессив.

The article deals with the study of intonation characteristics of ironic gratitude utterances. Firstly, gratitude speech act is analysed from the viewpoint of sincerity criterion. According to it, gratitude can function as phatic (neutral), sincere (true) and false (insincere and ironic / sarcastic). Ironic gratitude that serves the object of our investigation has its own acoustic image. As for the finding, it has been established that in ironic gratitude phrases falling and falling-rising nuclear tones are mainly used. Ironic gratitude utterances are pronounced with either descending head or sliding head in combination with accidental rise on the evaluative adjective. Average pitch level with narrow or average range, increasing of loudness and quickening of tempo of pronouncing phrases investigated serve the signal of falseness of gratitude expressed.

Key words: acoustic image, behabitive, convivial, expressive, gratitude, intonation, irony, sincerity criterion, speech act.

Постановка проблеми. Дослідження присвячене вивченню інтонаційних особливостей реалізації іронічного мовленнєвого акту (далі – МА) подяки в англомовному художньому кінодискурсі. Актуальність проведеного дослідження зумовлена відсутністю комплексного вивчення інтонації подяки, зокрема іронічної, вітчизняними та зарубіжними вченими.

Постановка завдання. Мета нашої статті полягає у вивченні інтонаційних особливостей висловлювань іронічної подяки. Об'єктом дослідження обрано іронічний мовленнєвий акт подяки, предметом вивчення слугують інтонаційні засоби його реалізації в мовленні.

З поставленої мети витікають такі завдання:

- проаналізувати МА подяки з погляду критерію щирості;
- визначити функціональні особливості МА подяки різного ступеня щирості;

- окреслити особливості функціонування висловлювань іронічної подяки;

- проаналізувати вживання термінальних тонів у висловлюваннях іронічної подяки;

- описати мелодійний контур висловлювань іронічної подяки;

- дослідити тональні характеристики висловлювань іронічної подяки;

- описати параметри гучності та швидкості вимовляння висловлювань іронічної подяки;

- вивести акустичний образ іронічного мовленнєвого акту подяки.

Матеріалом дослідження обрано сучасні англомовні художні фільми, з яких відібрано висловлювання іронічної подяки. Одиницею дослідження послугували фрази, в яких актори висловлювали іронічну подяку.

Для визначення особливостей інтонаційної організації висловлювань іронічної подяки вико-

ристано такі методи лінгвістичного дослідження, як: *метод наукового спостереження*, безпосередньо пов'язаний із *перцептивним* аналізом, що дозволяють визначити й окреслити особливості сприйняття іронічного мовленнєвого акту подяки; *статистичний метод* для математичної обробки й аналізу отриманих даних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Критерій щирості вважається одним з головних чинників, який зумовлює тип мовленнєвого акту, до якого належить подяка в тій чи іншій ситуації. На думку Дж. Сьорля, дотримання *критерію* щирості є однією з умов реалізації *експресивних* мовленнєвих актів, до яких належить і досліджуваний МА подяки [5, с. 183]. Висловлюючи подяку, мовець не пристосовує ні реальність до слів, ні слова до реальності, «швидше передбачається істинність висловленого судження» [5, с. 186]. Подібну думку висловлює й російська вчена Н.О. Трофімова. Дослідниця також робить акцент на тому, що критерій щирості є обов'язковим для вираження експресивів (подяки включно): «мовець щирий, коли здійснює дію або висловлювання, що виражає пропозиціональний зміст» [6, с. 25].

Отже, критерій щирості вважається одним із головних чинників, який зумовлює тип мовленнєвого акту, до якого належить подяка в тій чи іншій ситуації. Ступінь щирості подяки в художньому дискурсі визначається екстралінгвальним контекстом або авторськими кваліфікаторами персонажного мовлення, які дозволяють інтерпретувати її як *фатичну* (*конвівіал* у термінології Дж. Ліча), *щирю* (*бехабітив* за Дж. Остіном або *експресив* за Дж. Сьорлем) чи *фальшиву*. Останню, в свою чергу, поділяємо на *нещирю* й *іронічну / саркастичну* подяку [3]. Таким чином, з погляду критерію щирості МА подяки може належати до різних груп іллокутивних актів, кожна з яких має свої певні іллокутивні цілі та перлокутивні очікування.

Зазвичай МА подяки розглядається як одиниця мовленнєвого етикету, якій властиві специфічні лексичні та граматичні характеристики та яка має місце в фатичній комунікації [2; 8]. Такий МА подяки називаємо *фатичним*. Вважаємо, що фатична подяка є *нейтральною* з погляду критерію щирості, адже цей критерій не є релевантним для неї, оскільки адресант виражає фатичну подяку машинально, не відчуваючи істинної вдячності, а передуюча дія-стимул є незначною для нього. Адресат, у свою чергу, не надає особливого значення висловленій подяці. Аналіз вибірки показує, що фатична подяка є найбільш численною та складає 56% мовленнєвих епізодів [3, с. 65].

Коли критерій щирості опиняється в комунікативному фокусі подяки, вона вважається *щирою*, оскільки адресант високо оцінює дії або вчинки адресата та вважає їх *бенефактивними* для себе. У такому разі його подяка не є етикетним кліше, вона слугує засобом вираження його істинної вдячності та позитивного емоційного стану. *Щира* подяка складає 36% фактичного матеріалу [3, с. 67].

Фальшива подяка є найменш численною. Вона складає лише 8% всієї вибірки. До фальшивої подяки відносимо *нещирю* подяку й *іронічну / саркастичну* подяку [3, с. 69].

У ситуації вираження *нещирої* подяки адресант не відчуває вдячності до адресата. Він внутрішньо не схвалює пропозитивний зміст, висловлений партнером по комунікації, чи не вважає його дії *бенефактивними* для себе, однак ззовні цього не експлікує. Навпаки, в поверхневій структурі висловлювання залишається формальним етикетним вираженням подяки. Однак у дійсності має місце імпліцитне неприйняття. Фальшива подяка, зазвичай, зумовлена міркуваннями ввічливості та дотриманням ритуалу. Нещирю подяку можна визначити за контекстом або за авторськими кваліфікаторами мовлення персонажів (тобто такими словами та фрагментами, що звертають увагу читача до паравербальної взаємодії комунікантів) [3, с. 70].

Іронічна / саркастична подяка також передбачає невідповідність між контекстом ситуації та прагматичним змістом висловлювання, але це не зумовлено стратегіями ввічливого спілкування чи бажанням адресанта дотриматися загальноприйнятого ритуалу.

Виклад основного матеріалу. У разі *іронічної / саркастичної* подяки екстралінгвальна ситуація не відповідає прагматичному змісту вираженню подяки. Наші спостереження показують, що адресат завідомо здійснює *небенефактивну* для адресанта дію, наприклад, стверджує очевидне або повідомляє про щось важливе несвоєчасно. У свою чергу, в адресанта відбувається ретроспективне переосмислення попереднього комунікативного ходу, а подяка, що йде далі, виступає мовленнєвою імплікатурою, яка породжує іронію / сарказм [9, с. 18]. Мовленнєві обміни, що включають іронічну / саркастичну подяку, є емоційно навантаженими. Зазвичай вони мають місце між близькими чи добре знайомими людьми. Іронічну подяку ще називають *антиподякою* [7, с. 91].

Визначити іронічний / саркастичний характер подяки в художньому дискурсі можливо, спираючись на контекст чи за авторськими ремарками, що

можна спостерігати в такому прикладі: несподівано у Беккі з'являється рідна по батькові сестра. Дівчина у захваті від цього. Вона стверджує, що все життя знала про існування сестри, але нікому не повідомляла про це. Тепер, коли нарешті в неї з'явилася сестра, Беккі відчуває, ніби повернула давно втрачену часточку себе. Чоловік Беккі, Люк, вважає, що вона перебільшує, й уточнює, якого саме життєво важливого органа їй бракувало. Беккі з обуренням відповідає на питання чоловіка, за що той іронічно дякує їй, тому що знає про схильність дружини все перебільшувати:

"We've both had that gap in our life. That... unfulfilled longing. <...> Looking back, I think I always somehow knew I had a sister <...> I never said anything <...> But deep down I knew."

"Goodness!" says Janice. "How did you know?"

"I felt it in here," I say, clasping my hands to my chest. "It was as if... a part of me was missing. "I make a sweeping gesture with my hand – and make the mistake of catching Luke's eye.

"Which particular part of you was missing?" he says with apparent interest.

"Not a vital organ, I hope." God, he has no heart. <...>

"The soul mate part, actually," I shoot back.

"Thanks." He raises his eyebrows [11, с. 129–130].

Опис інтонаційних особливостей реалізації іронічної подяки почнемо з аналізу *термінальних тонів*, що оформлюють цей вид подяки.

Згідно з результатами аудиторського аналізу, фрази подяки різного ступеня ширості характеризуються переважним використанням *низхідного* термінального тону. Іронічна подяка не є винятком. Більша половина реалізацій іронічної подяки як у чоловічому, так і в жіночому мовленні оформлена саме низхідним термінальним тоном, що складає 55,6% і 66,7% відповідно. Низхідний термінальний тон надає висловлюванням іронічної подяки значення упевненості, зваженості та категоричності.

Окрім низхідного термінального тону, аудиторами також зафіксовано вживання *низхідно-висхідного* тону. Кількість висловлювань іронічної подяки, оформлених цим термінальним тоном, складає 44,4% у чоловічому виконанні та 33,3% у жіночому.

Прикладом вживання низхідно-висхідного термінального тону для вираження іронічної подяки слугує такий кіноепізод: контрабандист і його «сім'я» потрапляють до злодіїв, які збираються вбити їх. Девід намагається врятувати від смерті свою «рідину», стверджуючи, що вони не лише несправжня сім'я, але й навіть не друзі,

зокрема його «дружина» є дешевою стриптизеркою. Незважаючи на небезпеку ситуації, така заява від «чоловіка» обурює Роуз, і жінка з іронією дякує йому за це:

– You all die now. But together, as a family. With honor.

– But we're not even a real family, okay? I don't even know these people. <...> And my wife? I mean, she's just a cheap stripper.

– Hey, thanks, David. Nice [12, 01.15.46].

У наведеному прикладі низхідно-висхідний тон реалізується падінням на *Thanks* і підйомом на *David*, що є притаманним для іронічних висловлювань, а також надає висловлюванню деяку категоричність, залишаючи останнє слово за Роуз.

Таким чином, для висловлювань *іронічної подяки* притаманними є низхідний і низхідно-висхідний термінальні тони, які надають цим фразам значення *надмірної категоричності*.

Наступним етапом нашого дослідження стало визначення шкал, характерних для висловлювань іронічної подяки.

Аудиторами встановлено, що фрази іронічної подяки можуть бути оформлені *низхідною* або *ковзною* шкалами.

Наведемо приклад вираження іронічної подяки, оформленої *ковзною* шкалою: Бріджит хоче звільнитися з роботи, але керівник намагається утримати її. Він стверджує, що не помічав раніше її професійних якостей. Таке зізнання несвоечасне, адже Бріджит вже прийняла остаточне рішення:

– Well, I just think you should know that, um, there are lots of prospects here for a talented person <...> Lots of prospects for a person who, you know, perhaps for personal reasons has been slightly overlooked professionally.

– Thank you, Daniel. That is very good to know. But if staying here means working within 10 yards of you, frankly, I'd rather have a job wiping Saddam Hussein's ass [10, 00.48.09].

Перша репліка є короткою однонаголошеною синтагмою, інтонаційно оформленою низхідно-висхідним термінальним тоном. Цей тон реалізується падінням, яке припадає на ядро *Thank*, і підйомом на імені *Daniel*, що забезпечує значення іронічної подяки. Експресивність подяки посилена наступною реплікою, оформленою низхідним термінальним тоном у поєднанні з *ковзною* шкалою і вимовленою на середньому тональному рівні з вузьким діапазоном. Схоже поєднання є характерним для іронічних висловлювань [1, с. 38] і надає їм децю грайливого характеру [1, с. 41].

Слід відзначити, що, висловлюючи *іронічну подяку*, актори поєднують ковзну шкалу з **раптовим підйомом**, що припадає на оцінні прикметники. Це посилює інтонаційне виділення тієї оцінки, яку адресант ставить під сумнів, що ми спостерігаємо в такому кіноприкладі: контрабандист Девід і його «родина» везуть незаконний вантаж до Мексики, але на півдорозі їх машина ламається, вони опиняються незрозуміло де, стільникового зв'язку немає. Роуз, котра грає роль дружини Девіда, знущається з нього, а його «дочка» лається стосовно місця, де вони застрягли. Врешті-решт Девід не витримує й іронічно дякує своїй «дочці» за її чудові здібності вирішувати проблеми:

– *Oh, great! Seriously? God... Was this a part of your plan, David?*

– *Wait, what are we gonna do now?*

– *I don't know. I can't even get a signal.*

– *No, f***. We're in the middle of f*** nowhere, dude.*

– *Oh, gee, thank you, Casey. Thank you for your amazing ↑problem-solving skills. So helpful [12, 00.45.48].*

Іронічність висловленої подяки зумовлена самою ситуацією. Комунікативний хід складається з двох фраз подяки й одного оцінного висловлювання. Перша фраза інтонаційно оформлена низхідним тоном. Друга – ковзною шкалою у поєднанні з низхідним термінальним тоном, а також вимовляється з широким тональним діапазоном. Раптовий підйом на оцінному прикметнику *problem-solving* служить сигналом для глядача, що дівчина, яка видає себе за дочку головного персонажа, явно не наділена високими розумовими здібностями, а отже, передає іронію. Третє оцінне висловлювання *Sohelpful* також оформлене низхідним тоном і вимовляється з широким діапазоном. Поєднання лексичного складу фрази з цим мелодійним контуром передає схвильованість й обурення Девіда, а також іронічність його подяки.

Щодо **тонального рівня**, слід відзначити, що актори й актриси активно використовують *середній тональний рівень* для вираження іронічної подяки (55,6% у чоловічому і 81,3% у жіночому мовленні). Високий тональний рівень зафіксовано в 22,2% у чоловічому та в 16,7% у жіночому виконанні, що свідчить про високий ступінь емоційного забарвлення реплік іронічної подяки. Низький тональний рівень спостерігається у мовленні чоловіків і становить 22,2% досліджених фраз іронічної подяки. У жіночому мовленні низький тональний рівень вживано лише в 2% фраз.

Тональний діапазон у висловлюваннях іронічної подяки, зазвичай, *середній* (33,3% як у мовленні чоловіків, так і жінок) або *вузький* (44,4% у чоловіків і 50% у жінок). Широкий тональний діапазон є найменш характерним для висловлювань іронічної подяки та становить 22,3% у фразах, вимовлених чоловіками, та 16,7% у репліках жінок.

Таким чином, іронічну подяку відрізняє переважно середній тональний рівень у поєднанні з вузьким або середнім тональним діапазоном.

Далі проаналізовано параметри **гучності** та **швидкості** вимовляння фраз іронічної подяки.

Згідно з думкою аудиторів, жінки вимовляють іронічну подяку з нормальною гучністю (64%). На відміну від жінок, чоловіки можуть вимовляти іронічну подяку з нормальною або з підвищеною гучністю (35% в обох випадках). Показник підвищення гучності у разі вираження іронічної подяки жінками становить 20%. Підвищення голосу слугує для глядача сигналом, що подяка, яка виражається, є награною і фальшивою, адже адресант насправді не відчуває жодних позитивних емоцій щодо адресата. Зниження гучності вимовляння іронічної подяки становить 30% у чоловіків і 16% у жінок.

Більше половини висловлювань іронічної подяки вимовляються в нормальному темпі (66,7% у чоловіків та у жінок).

Будь-яке відхилення від нормального темпу є ознакою емоційних переживань мовця, які можуть прискорювати чи, навпаки, уповільнювати темп його мовлення [4, с. 41].

Швидкий темп більшою мірою притаманний мовленню жінок, оскільки це служить сигналом удаваності вираженої подяки, зумовленої негативним ставленням адресанта до адресата подяки і його вчинків. Прискорення темпу зафіксовано в 28,6% всіх фраз іронічної подяки у виконанні акторок. У мовленні чоловіків спостерігається тенденція до уповільнення темпу вимовляння фраз іронічної подяки, що становить 22,2%.

Висновки. Результатом проведених перцептивного й аудиторського аналізів є висновок про те, що висловлюванням іронічної подяки властиві певні інтонаційні характеристики, сукупність яких дозволяє вивести їхній **акустичний образ**. Половина реалізацій іронічної подяки оформлена низхідним термінальним тоном (55,6% у чоловіків і 66,7% у жінок). Особливістю цих фраз є максимальне використання низхідно-висхідного термінального тону (44,4% у чоловіків і 33,3% у жінок). Що стосується шкал, то одна половина фраз аргументованої іронічної подяки

оформлена низхідною, друга – ковзною шкалою. У мовленні акторів спостерігається характерна особливість: поєднання ковзної шкали з раптовим підйомом, який припадає, зазвичай, на оцінний прикметник, і таким чином висміює якісь здібності адресата подяки. Іронічній подяці притаманний переважно середній тональний рівень (55,6% у чоловіків і 81,3% у жінок) у поєднанні з вузьким (44,4% у чоловіків і 50% у жінок) або середнім (33,3%) тональним діапазоном. Щодо гучності звучання, то іронічна подяка вимовляється голосно (35% у чоловіків і 20%

у жінок). Темп вимовляння здебільшого нормальний (66,7%). Проте спостерігається тенденція до прискорення темпу в мовленні жінок (28,6%), що служить сигналом для глядача про фальшивість вираженої подяки, та до уповільнення темпу у мовленні чоловіків (22,2%).

Перспективою нашого подальшого дослідження вважаємо проведення інструментального аналізу з метою підтвердження / спростування даних, отриманих у ході перцептивного й аудиторського аналізів, та окреслення інтонаційних характеристик фраз іронічної подяки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антипова А.М. Система английской речевой интонации. Москва, 1979. 131 с.
2. Гольдин В.Е. Речь и этикет. Москва, 1983. 120 с.
3. Ківенко І.О. Мовленнєвий акт подяки: прагмалінгвістичний аналіз (на матеріалі англійської мови): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04; Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова. Одеса, 2018. 226 с.
4. Нушикян Э.А. Типология интонации эмоциональной речи. Киев; Одесса, 1986. 157 с.
5. Сёрль Дж. Классификация иллокутивных актов. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 17. Москва, 1986. С. 170–194.
6. Трофимова Н.А. От любви до ненависти. Смысловые узоры экспрессивов. Санкт-Петербург, 2011. 395 с.
7. Тягунова Ж.А. Контексты функционирования и семантика выражений *Thank you* и *Thanks* (когнитивно-прагматический подход): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04; Пятигорский государственный лингвистический университет. Пятигорск, 2002. 169 с.
8. Формановская Н.И. Вы сказали «Здравствуйте!». Речевой этикет в нашем общении. Москва, 1989. 160 с.
9. Tsui A. *English Conversation*. UK, 1994. 295 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

10. *Bridget Jones's Diary*. (2001). Miramax Films.
11. Kinsella S. *Shopaholic and Sister*. London, 2004. 382 p.
12. *We're the Millers*. (2013). Warner Bros. Pictures.